

עדכן אסטרטגי

מרכז יפה
למחקרים אסטרטגיים
אוניברסיטת תל-אביב

אוגוסט 2002

כרך 5, גיליון 2

בגיליון זה:

כאשר יוטל הפיקוח על עיראק:
סדר יום לפעולה
אפרים אסכולאי

חיזבאללה – שנתיים אחרי נסיגת
צה"ל: פשרה בין אידאולוגיה,
אינטרסים, ואילוצים
דניאל סובלמן

העימות הישראלי-פלסטיני:
נציות טקטית ויוניות אסטרטגית:
עמדות הציבור היהודי בישראל –
קיץ 2002
תמר הרמן

המשבר בתהליך אוסלו בראי
ההרתעה הישראלית
יצחק בן-ישראל

הסביבה האסטרטגית של ישראל
אלוף אהרן זאבי (פרקש)

המטרה – עיראק

אפרים קם

הציג יעד מצומצם יותר – הפסקת חתירתה של עיראק לנשק להשמדה המונית או החזרת הפיקוח על פיתוח נשק כזה בעיראק. אין הוא מבהיר באיזו דרך ינסה לפעול – באמצעות מהלך צבאי נרחב או מוגבל או בדרך מדינית – אם כי גורמים הקשורים בו מצביעים בדרך כלל על כוונה לבצע פעולה צבאית נרחבת. גם עתוי המהלך אינו ברור, אם כי הממשל מבהיר שאינו קרוב, ולא יתקיים לפני 2003. חוסר בהירות זה נובע במידה רבה מכך שהממשל טרם החליט איזה קו פעולה ינקוט נגד עיראק ומקיומן של גישות שונות ומנוגדות בזרועות הממשל בנוגע למהלך העתידי. על כך מוסיפה ההסתייגות ממהלך צבאי, השוררת באחדות מזרועות הממשל, ובכללן במערכת הצבאית בייחוד, הסבורה כי כוחותיה של ארצות הברית אינם מוכנים כיום לביצוע המהלך, ומציגה דרישות גבוהות כתנאי לביצועו.

מזה כמה חודשים מסמן ממשל בוש את עיראק ואת משטרו של סדאם חוסיין כיעד מרכזי במסגרת השלב הבא של המלחמה בטרור. אין הוא קושר את עיראק במישרין להתקפת הטרור של 11 בספטמבר, אבל גורס כי משטר סדאם הוא איום עיקרי ליציבות במזרח התיכון ומעבר לו, וכי הימצאותו של נשק לא קונבנציונלי בידיו עלולה להוביל לתוצאות הרסניות לארצות הברית ולמדינות אחרות, ולתרום גם להפעלת נשק כזה כאמצעי טרור. גורמים הקשורים בממשל מדגישים כי ההחלטה לנקוט מהלך כלפי עיראק כבר נפלה, למעשה, כי מימושה הוא רק שאלה של עתוי ושל שיטת פעולה, וכי מערכת הביטחון האמריקאית כבר מצויה בשלבים של תכנון המהלך הצבאי. ואולם, מעבר לקביעה זו, הממשל מותיר סימני שאלה רבים בנוגע למהלך נגד עיראק. הוא קובע במפורש כי מטרתו היא הפלה של משטר סדאם, אבל בעבר

דבר המערכת

על רקע ההתפתחויות המדיניות והדיון הציבורי המתלהט באשר למתקפה האמריקנית הצפויה על עיראק, מובאים בראש הגיליון שני מאמרים, המתייחסים להיבטים שונים של הסוגיה – הראשון, של ד"ר אפרים קם והשני, של ד"ר אפרים אסכולאי.

ד"ר קם מציג את דרכי הפעולה של ארצות הברית ובוחן את השלכותיה האפשריות של פעולה כזאת. קם מסביר, כי ממשלות בעולם אינן רואות קשר ישיר בין המלחמה בטרור לבין עיראק, ותופסות את כוונת הממשל האמריקאי לפעול נגד עיראק כסגירת חשבון מימי מלחמת המפרץ. קם סבור, כי דרכי הפעולה שבפני הממשל האמריקאי יושפעו מהגדרת מטרתו של המהלך, והגדרה זו תלויה במידה רבה ביכולת להשיג את המטרה ובקשיים הכרוכים בכך. ד"ר אפרים

אסכולאי מתאר את הצעדים הנדרשים, כדי להקים ולבסס מחדש מערכת בקרה יעילה על הנשק להשמדה המונית, המצוי או מיוצר בעיראק. הוא סבור, כי שיתוף הפעולה של עיראק עם כל דרישות הפקחים הוא אמת המידה לפתיחותה. כל עיכוב והתחמקות או הסתרה של עדויות יוכיחו, שאין היא ראויה לאמון עדיין. רק פעילויות אימות מעמיקות יכולות לחשוף את התוכניות המקוריות.

מאמרו של דניאל סובלמן, כתב לענייני ערבים ב'הארץ', מציג את מערכת השיקולים, שעל פיהם פועל החיזבאללה בדרום לבנון. בין מסקנותיו: לצד הרטוריקה המקסימליסטית, דחק החיזבאללה את האידאולוגיה הקיצונית לטובת האינטרס הלאומי של לבנון. לדעת המחבר אין לפשט את מערכת השיקולים

ודפוס קבלת ההחלטות של חיזבאללה ולהגדירו כפעולה על-פי "הוראה" מגורם כלשהו. חיזבאללה התגלה כארגון ממושמע ואחראי יחסית, המודע למגבלות הפעולה שלו ולאחריותו כלפי סביבת המחייה, שבה הוא מתקיים ופועל. סובלמן טוען, כי החלטה ישראלית על פינוי חוות שבעא, תחליש את סיבת הקיום של חיזבאללה כארגון "התנגדות" לגיטימי.

מאמרה של ד"ר תמר הרמן מציג ומנתח את דעת הקהל בישראל, באשר לפתרון הרצוי בסכסוך עם הפלסטינים. בין מסקנותיה: א. השלום המיוחל עם הפלסטינים חמק אמנם שוב ושוב, אבל מחירו במטבע של תחושת אחדות ואחריות הדדית כבר שולם; ב. כרבע בלבד מהציבור היהודי תומך ומאמין בהסכמי אוסלו. יחד עם זאת, תהליך אוסלו גרם

עדכן אסטרטגי

כרך 5, גיליון מס' 2 אוגוסט 2002

הרבעון **עדכן אסטרטגי** מיועד להעשיר ולהפרות את הדיון הציבורי בנושאים העומדים, או אמורים לעמוד, על סדר היום הביטחוני של ישראל והמזרח-התיכון.

המאמרים המופיעים בעדכן נכתבים על-ידי חוקרי המרכז ואורחיו, ומבוססים על מחקרים שנעשו במרכז. המאמרים מאופיינים בהיותם מכווני מדיניות. הדעות המובעות בהם הן של המחבר לבדו.

© כל הזכויות שמורות ISSN 0793-8950

עורך ראשי:
שי פלדמן

מנהל המערכת:
משה גרונדמן

עיצוב גרפי:
מיכל סמו

חברי המערכת:
שי פלדמן
שלמה ברום
אברהם בן-צבי
הירש גודמן
משה גרונדמן
מרק הלר
ענת קורץ
אפרים קם

עדכן אסטרטגי יוצא לאור על-ידי

מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל אביב, רמת אביב, תל אביב 69978
טל' 03-6409926 פקס' 03-6422404 E-mail: jc22@post.tau.ac.il

עדכן אסטרטגי מתפרסם בעברית ובאנגלית
ותוכנו המלא מוצג באתר האינטרנט של המרכז.
כתובת האתר: <http://www.tau.ac.il/jc22/>

המטרה – עיראק (המשך)

במידה ניכרת, ואילו צבא עיראק נחלש במידה רבה, אף על פי שנותרה לו יכולת ניכרת; מצד שני, יש הבדלים ניכרים בנוגע לגיוס תמיכה אזורית למהלך נגד עיראק. ב-1991 רוב מדינות ערב ראו את סדאם כבעיה מרכזית שלהן, והן שדחו לפעולה נגדו, משום שחצה את "הקו האדום" בכיבוש כווית וביצירת איום על עוד מדינות במפרץ. כיום, רוב מדינות ערב אינן אוהדות את סדאם, ומודאגות מנסיגותיו לפתח נשק להשמדה המונית, אבל הן רואות זאת בעיקר כבעיה אמריקאית, ולא ערבית. בעולם הערבי שוררת הבנה כי אי אפשר לנדות לאורך ימים מדינת מפתח כעיראק, ובהבנה זו תומכת האהדה למה שנתפס כסבלו של העם העיראקי. על רקע זה, בשנים האחרונות החלה עיראק לחזור בהדרגה לזירה הערבית, ולשפר את יחסיה המדיניים והכלכליים עם כמה מדינות באזור, ובכללן יריבותיה איראן וסוריה. מדינות כתורכיה ואיראן מודאגות ממהלך צבאי אמריקאי, שעלול להביא לפיצול האזור הכורדי בצפון עיראק, ובכך ליצור זעזועים באזורים הכורדיים שבתחומיהן, ומעבר להן. מדינות ערביות ומוסלמיות שונות חוששות מעוד הפגנה כוחנית של הגמוניה אמריקאית ומתסיסה אנטי-אמריקאית, שתחזק גורמים קיצוניים ותפגע ביציבותן הפנימית. מכל הסיבות הללו, יש בעולם הערבי והמוסלמי הסתייגות ניכרת ממהלך צבאי מקיף נגד עיראק, וחלק ממדינות האזור הביעו בפומבי את הסתייגותן ממנו.

בעיית התמיכה במהלך אינה מוגבלת לעולם הערבי והמוסלמי בלבד. למעשה, גם בזירה הבין-לאומית יש מעט מאוד תמיכה בפעולה צבאית אמריקאית נגד

הקושי להחליט בנוגע למהלך הוא פועל יוצא ממורכבותו ומהקשיים הכרוכים בו. ברור כי עיראק אינה אפגניסטן. משטר סדאם יציב וחזק הרבה יותר ממשטר ה"טליבאן", וצבא עיראק חזק לאין שיעור מצבא ה"טליבאן". האופוזיציה למשטר סדאם חלשה, מפולגת, אינה מאורגנת וחסרה כוח צבאי. אין בעיראק גורם הדומה ל"ברית הצפונית" האפגנית, שאפשר יהיה להפעילו להפלת משטרו של סדאם. לפיכך, המאזן

**בממשל מדגישים,
כי מערכת הביטחון
האמריקאית כבר מצויה
בשלב של תכנון המהלך
הצבאי, וכי מימושה הוא
רק שאלה של עתוי ושל
שיטת פעולה**

בין המשטר לאופוזיציה בעיראק נוטה הרבה יותר לטובת המשטר, ואין לצפות שמהלך אמריקאי נוסח אפגניסטן יספיק להפלת סדאם ומשטרו. יתר על כן, העולם הערבי והמוסלמי קיבל בהבנה את המהלך להפלת משטר ה"טליבאן" ולחיסול ארגון "אל-קאעדה", שהיו מנוזים במידה רבה, ונוכח קשרם להתקפת 11 בספטמבר. היחס המוסלמי/ערבי להתקפה על עיראק שונה.

זאת ועוד, השיקולים המשפיעים ב-2002 על מהלך צבאי נגד עיראק שונים מהשיקולים של 1991. מצד אחד, העוצמה הצבאית האמריקאית במפרץ התחזקה

לשינוי קוגניטיבי עמוק, שחלק ממנו הוא תפישת הציבור את המגעים המדיניים, כחלק בלתי נפרד מן המציאות באזור.

מאמרו של פרופ' אלוף (מיל.) יצחק בן ישראל מציג את המשבר בתהליך אוסלו מנקודת הראות של תורת הביטחון של ישראל בכלל ומרכיב ההרתעה בה בפרט, ומצביע על הלקחים האסטרטגיים-ביטחוניים, שיש להפיק מכך. המחבר טוען, כי מן הבחינה הביטחונית, תהליך אוסלו מסמל תפנית מסוימת במדיניות הביטחון הישראלית - נכונות להפקיד את הלוחמה בטרור בידי אחרים, תוך הסתכנות בשחיקת ההרתעה. לדעתו ניסיון זה התגלה כניסיון בוסר, שהגדיל את תדמית "החולשה" של החברה הישראלית ותרם להתגברות האשליה, שניתן להכניענו בכוח הטרור.

מאמרו של ראש אגף המודיעין, אלוף אהרן זאבי, בוחן את מדיניות השחקנים המרכזיים במזרח התיכון ומשרטט את תמונת המצב האסטרטגית במחצית 2002. בין אבחנותיו: א. בשונה מהמצב ב-1991, אז פעלו מדינות ערב נגד הפולש העיראקי, הן נדרשות כיום להצהיר על הצד שבו הן מצדדות בעימות בין "ציר הרשע" לבין "הטובים"; ב. ערפאת מנסה לבצע רפורמות באופן שיבטיח, כי השליטה תישאר בידיו, כך שהוא ימשיך לשלוט בתקציב וימשיך לפקד על גופי הביטחון. ג. יש באיראן מחנה רפורמיסטי, הכולל כ-70% מהאוכלוסייה, שאינם מרוצים מהמדיניות הקיצונית. לא ברור מתי יחול השינוי, אבל הוא צפוי, ובאיראן נשמעות כיום קריאות לרפורמות ולדמוקרטיזציה.

עיראק, משום החשש מזעזועים שתגרום פעולה כזו. בינתיים ידוע כי ראש ממשלת בריטניה מוכן לתמוך במהלך – ייתכן בתנאי שיתברר שסדאם אינו מוכן להחזרת הפיקוח הבינ"ל לעיראק. ממשלות שונות אינן רואות קשר ישיר בין המלחמה בטרור והתקפת 11 בספטמבר לבין עיראק, והן תופסות את כוונתו של הממשל האמריקאי לפעול נגד עיראק כסגירת חשבון עמה מימי מלחמת המפרץ.

דרכי הפעולה העומדות בפני ארצות הברית

הממשל, כאמור, נוטה בבירור למהלך צבאי נרחב, שיביא להפלת משטרו של סדאם. אין הוא סבור כיום שאפשר יהיה לעצור את התעצמותה של עיראק בנשק להשמדה המונית באמצעות החזרה של הפיקוח הבין-לאומי עליה. הוא גם מפקפק באפשרות להפיל את המשטר העיראקי באמצעות מהלך צבאי מוגבל. משום כך, רוב הפרסומים על ההכנות האמריקאיות לפעולה נגד עיראק עוסקים בהתקפה נרחבת עליה. אף על פי כן, יש מקום לבחון את מגוון דרכי הפעולה שבפני הממשל האמריקאי, משום שאם יגיע למסקנה שהמהלך הנרחב נגד עיראק כרוך בסיכונים גבוהים מדי או אינו ניתן לביצוע הוא עשוי לנקוט דרך פעולה חלופית.

על רקע זה, דרכי הפעולה שבפני הממשל האמריקאי יושפעו מהגדרת מטרתו של המהלך, והגדרה זו תלויה במידה רבה ביכולת להשיג את המטרה ובקשיים הכרוכים בכך. ברמה הבסיסית, אפשר להתוות שתי מטרות חלופיות למהלך:

■ מטרה מצומצמת – לבלום ולחסל

את התוכניות העיראקיות להתעצמות בנשק להשמדה המונית, בעיקר באמצעות החזרה של הפיקוח הבין-לאומי על תוכניות אלה, שסולק בסוף 1998, והפעם באורח קפדני יותר;

■ מטרה רחבה – להפיל את משטר סדאם, ולהחליפו במשטר מתון, פחות מאיים על סביבתו ונוטה למערב. הפלת משטרו של סדאם נתפסת כדרך הבטוחה ביותר להביא להפסקת הצטיידותה של עיראק בנשק להשמדה המונית, אבל היא

בעולם הערבי שוררת הבנה כי אי אפשר לנדות לאורך ימים מדינת מפתח כעיראק, לבהבנה זו מתלווה אהדה למה שנתפס כסבלו של העם העיראקי

מהווה גם מטרה בפני עצמה – לסלק מהזירה שליט בעל מגמות תוקפניות כלפי שכניו, המסכן את האינטרסים של ארצות הברית באזור.

אם מטרת המהלך תהיה עצירת התעצמותה של עיראק בנשק לא קונבנציונלי והחזרת הפיקוח, אפשר לנסות להשיגה באמצעות לחץ מדיני וכלכלי, שיגובה במידת הצורך בהתקפה אווירית מסיבית, עד שסדאם יתרכך וייענה ללחץ. הנחת הממשל היא שלחץ מדיני בלבד לא יביא להחזרת הפיקוח. למהלך כזה כמה יתרונות: הסיכונים הכרוכים בו לארצות

הברית מועטים; אין הוא דורש הכנות מרובות ועלותו נמוכה יחסית; אין הוא מחייב תמיכה פעילה מצד מדינות באזור, וחלקן אף עשויות לצדד בו.

ואולם, למהלך כזה גם חסרונות ברורים. בעקבות מלחמת המפרץ כבר נוסה מהלך דומה, וסדאם הוכיח יכולת לא מבוטלת להתמודד עמו. משום כך, יש להניח שגם אם סדאם ייאלץ להחזיר את צוותי הפיקוח לעיראק, הוא ינסה שוב להיפטר מהם, תוך הסתייעות במדינות התומכות בצמצום הסנקציות, דוגמת רוסיה, סין וצרפת. על סדאם תקל העובדה שעמדו לרשותו כארבע שנים מאז סילוקם של פקחי האו"ם כדי להסתיר את המתקנים הגרעיניים, תוך יישום הלקחים של תקופת הפיקוח. בנוסף לכך, אם יצליח הממשל האמריקאי להחזיר את הפיקוח לעיראק, הוא יתקשה, לפרק זמן ניכר, לנקוט מהלך חלופי להפלת סדאם, משום שמדינות רבות יסתפקו בהישג של החזרת הפיקוח. בעיקרו של דבר, החזרת הפיקוח לעיראק כשהיא לעצמה, עדיפה על המצב הנוכחי, והיא תקשה יותר על סדאם לפתח נשק להשמדה המונית, אבל ספק אם תעצור פיתוח זה במידה מספקת ולאורך זמן. מסיבות אלה, הממשל אינו מאמין בהחזרת הפיקוח ואינו נוטה לדרך זו, אלא אם כן ייאלץ לחזור אליה, במקרה שלא יפתור את הבעיות הכרוכות במאמץ להפלת סדאם.

לחלופין, אם הממשל האמריקאי יחתור להפלת משטרו של סדאם, יעמדו בפניו שלוש דרכי פעולה אפשריות. הדרך **האחת** היא באמצעות פעילות חתרנית ומבצעים חשאיים, במטרה לנצל את ההתנגדות בעיראק למשטר סדאם ולעודד

הפיכה צבאית או התקוממות עממית. הפיכה יכולה להבטיח החלפת שלטון מהירה יותר, משום שהיא תתמקד בקבוצה קטנה, יחסית, ולא בהמונים, ייתכן שתגרור שפיכות דמים מצומצמת יותר ותיצור פחות זעזועים אזוריים. התקוממות עממית, לעומתה, יכולה לחולל שינוי עמוק יותר בעיראק, אבל היא פחות נשלטת, ועלולה להוביל לתקופה ארוכה יותר של זעזועים ושל אי סדר, עד להתייצבות המשטר הבא. יתרונותיו של מהלך כזה ברורים: הסיכונים הכרוכים בו לארצות הברית מעטים, ועלותו נמוכה יחסית; הוא אינו דורש פעולה צבאית והפעלה של כוחות אמריקאיים ניכרים; ואין הוא נזקק בהכרח לתמיכת גורמים אזוריים ובין-לאומיים. ואולם, חסרונותיו בולטים עוד יותר: סיכויי הצלחתו אינם גבוהים, משום שסדאם כבר הוכיח יכולת לא מבוטלת בדיכוי חתרנות פנימית. בכל מקרה, הבשלת מהלך כזה תדרוש זמן רב, ומשום שהצלחתו רחוקה מלהיות מובטחת, אי אפשר לבסס עליה את המדיניות כלפי עיראק, והממשל אינו נוטה אליה.

הדרך **השניה** היא מהלך צבאי מוגבל, שיתבסס על לקחי אפגניסטן: הנחתת מכה אווירית אינטנסיבית על יעדים צבאיים ואסטרטגיים והפעלת כוחות יבשה אמריקאיים מוגבלים וכוחות אופוזיציה עיראקיים, שיחליפו את משטר סדאם כשיתחיל להתמוטט. למהלך כזה כמה יתרונות: הסיכונים הכרוכים בו אינם גבוהים; ההכנות הצבאיות הדרושות לו אינן ארוכות מדי; תמיכה בין-לאומית ואזורית במהלך רצויה, אבל אינה חיונית, וייתכן שאפשר יהיה להסתפק בבסיס

אווירי/לוגיסטי בתורכיה. הבעיה העיקרית במהלך כזה קשורה ביכולתו להשיג את המטרה. תקיפה אווירית מרוכזת יכולה להרוס חלק ניכר מהתשתית האסטרטגית והכוח הצבאי של עיראק, אבל ספק אם היא לעצמה תפיל את משטרו של סדאם. לסדאם אויבים ושונאים רבים בעיראק, אבל ספק אם אלה יפעלו להפלתו, עקב חשש ממנגנוני הביטחון הפנימי שלו, ואולי גם מתוך אי רצון להזדהות עם ארצות הברית,

ממשלות בעולם אינן רואות קשר ישיר בין המלחמה בטרור לבין עיראק, ותופסות את כוונת הממשל האמריקאי לפעול נגד עיראק כסגירת חשבון מימי מלחמת המפרץ

ולהיתפס ככלי שרת שלה. כל עוד הצבא ומנגנוני הביטחון יישארו נאמנים לסדאם, נסיונות הפיכה עשויים להיכשל, וספק אם לחץ חיצוני יערער את נאמנותם. לאופוזיציה בעיראק אין, כאמור, כוח צבאי. לכורדים בצפון יש יכולת צבאית מוגבלת מאוד, אבל עניינם נתון לנעשה בכורדיסטן, ולא בבגדאד, וספק אם יסכנו את הישגיהם בצפון כדי להוות גורם מוביל בהפיכת המשטר. מנהיגי הכורדים כבר הבהירו שמסיבות אלה לא ישתתפו במהלך צבאי אמריקאי. כדי שגורמים בצבא העוינים את סדאם יהיו מוכנים להסתכן ולפעול להפלתו, צריך שתתגבש

אצלם הכרה שיסודות המשטר מתערערים ושאפשר להפילו, שאפשר ללכד את הכוחות נגדו, ושארצות הברית תתמיד במהלך עד סופו ותתמוך בהם תמיכה של ממש נגד סדאם ונקמתו. הצלחתו של מהלך כזה אפשרית, אבל אינה מובטחת, ואי אפשר להסתמך עליה, משום שלא כל התנאים הדרושים לה מצויים בשליטתה של ארצות הברית.

הדרך **השלישית** היא מהלך צבאי נרחב, שישלב תקיפות אוויריות אינטנסיביות ומהלך קרקעי של פלישת כוחות אמריקאיים גדולים לעיראק. במקרה הטוב, ההתמוטטות האפשרית של צבא עיראק תביא להתקוממותו נגד סדאם; במקרה הפחות טוב, הכוחות האמריקאיים יצטרכו לעשות את עיקר המלאכה של הפלת סדאם, אפילו באמצעות כניסה לבגדאד. למהלך כזה יתרון עיקרי אחד: הוא מציע, כנראה, את הסיכוי הטוב ביותר להפלת סדאם, לכינון סדר חדש בעיראק ולעצירת חתירתה לנשק להשמדה המונית; אם יוכתר בהצלחה, יהיו קופצים על העגלה בעיראק ומחוץ לה. ואולם, גם הסיכונים הכרוכים בו הם הגבוהים ביותר: לביצוע המהלך יידרשו כוחות אמריקאיים גדולים – לפי הערכות אמריקאיות, 100,000-250,000 חיילים – ופריסתם במפרץ תארך כמה חודשים, כך שביצועו יתאפשר רק ב-2003. לאופציה זו יש גרסה מצומצמת יותר, לפיה יופעלו בעיראק רק 50,000-75,000 אמריקנים, והיא תתאפשר בלוח זמנים קצר יותר. מכל מקום, דחייה ממושכת מדי של הפעולה עלולה להוציא את הרוח ממפרשיה. בפעולה קרקעית עלולות להיגרם אבידות ניכרות לכוחות

האמריקאיים, עקב לחימה בשטח בנוי, טרור, ואולי אפילו שימוש עיראקי בנשק כימי/ביולוגי. העלות הכספית של המבצע תהיה גבוהה, והפעם לא יהיו, ככל הנראה, גורמים מבחוץ שיסייעו לארצות הברית במימונו, והוא עלול גם לזעזע את שוק הנפט.

ואולם, הבעיה העיקרית הקשורה במהלך הנרחב טמונה בכך שהוא מחייב מינימום של תמיכה בין-לאומית, ובייחוד אזורית. קונקרטי, בלי השגת בסיס יבשתי באחת משכנותיה של עיראק לפחות, אי אפשר לנהל מבצע קרקעי לתוכה. סעודיה מסרבת, כנראה, בינתיים, להשתתף במבצע. ירדן אינה מצופה להעניק תמיכה מעשית של ממש למבצע, כשם שלא השתתפה במלחמת המפרץ, עקב מעמדה הרגיש מול עיראק. הירדנים הודיעו שארצם לא תשמש בסיס להתקפה על עיראק, וגם הסתייגו מהתקפה על עיראק. האפשרות המועדפת על המתכננים האמריקאים היא להשיג בסיס יבשתי בכווית, בסיס אווירי בתורכיה ובסיסים לוגיסטיים ומוצבי פיקוד בבחריין, בקטר ובעומאן, כתחליף לבסיס בסעודיה, אם זו תעמוד בסירובה לספקו. אבל ספק אם כווית תסכים להעניק בסיס יבשתי לפלישה בלי השתתפות סעודיה. גורמים בממשל סבורים כי כווית תסכים, בסופו של דבר, להשתתף במבצע, בשל החשבון הפתוח שיש לה עם משטר סדאם, אבל בינתיים לא הושגה, כנראה, הסכמת כווית לכך, והדרך למבצע הנרחב טרם נפתחה.

מבצע נרחב כרוך בעוד בעיות. הוא עלול להיתפס כעימות בין ארצות הברית לעולם המוסלמי, ולעורר גל אנטי-

אמריקאי במדינות ערביות ומוסלמיות, שיקשה על ניהולו. אפשרות זו מוסיפה על הצורך להשיג תמיכה ערבית מינימלית במהלך. יציאה למבצע בלי תמיכה כזו עלולה לסכן את ההישגים שהשיגה ארצות הברית עד כה במלחמה נגד הטרור. התרחיש הגרוע ביותר יתממש, אם תפתח ארצות הברית במהלך להפלת סדאם, ותיאלץ להפסיקו בעיצומו, בלי שתושג המטרה. במקרה זה, סדאם יצא מהפרשה כגיבור, ויגרם נזק להשפעתה של ארצות

דרכי הפעולה שבפני הממשל האמריקאי יושפעו מהגדרת מטרותיו של המהלך, והגדרה זו תלויה במידה רבה ביכולת להשיג את המטרה ובקשיים הכרוכים בכך

הברית באזור, ליכולת ההרתעה שלה ולניהול המלחמה בטרור.

מותר להניח שסדאם מצדו יעשה כל מאמץ להקשות על המהלך האמריקאי. לפני המבצע הוא יכול לתמרן מדינית. כך, אם יעריך שהמבצע הצבאי מתקרב, הוא יכול להציג נכונות להחזרת הפיקוח, במגמה להסיט את העיסוק הבין-לאומי אל סוגייה זו, ולשלול מהמבצע תמיכה מדינית. לחלופין, אם ייפתח המבצע, סדאם יכול לפרוס כוחות ניכרים באזורים מאוכלסים, ולהציב אזרחים בקרבת יעדים רגישים, כדי להקשות על ניהול המבצע. מבצע צבאי, ובעיקר נרחב, יחייב

את ארצות הברית – אם יחוש סדאם חוסיין שגבו אל הקיר – להיערך לאפשרות שעיראק תשתמש בטילים, ואולי אפילו בנשק כימי/ביולוגי, אם אלה מצויים ברשותה.

לכל אלה מצטרפת הזיקה שנוצרה בין המאמץ האמריקאי לגיוס תמיכה ערבית במהלך לבין המשבר הפלסטיני-ישראלי. המשבר אכן מקשה על מדינות ערביות לתמוך במהלך האמריקאי, עקב הביקורת במדינות אלה על הממשל האמריקאי, בשל תמיכתו בישראל וחוסר נחישותו לקדם הסדר בבעיה הפלסטינית. ואולם, במידה דומה מותר להניח כי גם לולא המשבר, המדינות הערביות היו מתקשות לתמוך בפעולה אמריקאית נגד עיראק, מהסיבות שכבר נזכרו. לחלופין, גם אם הממשל יפגין יותר נחרצות בקידום התהליך המדיני, לא ברור אם יהיה בכך כדי להבטיח את תמיכת מדינות ערב במהלכו נגד עיראק. בכל מקרה, מדינות ערב מנצלות בדיעבד את הזדקקותו של הממשל לתמיכתן כדי ללחוץ עליו לקדם הסדר מדיני ברוח העמדות הסעודית והמצרית.

משמעותו של מהלך אמריקאי

בשלב זה, הממשל האמריקאי נוטה לנקוט מהלך צבאי נרחב נגד עיראק, במטרה להפיל את משטרו של סדאם חוסיין, להקים במקומו משטר מתון, ולהפסיק את חתירת עיראק לנשק להשמדה המונית. שתי בעיות עיקריות מקשות, כאמור, על החיבור בין קביעת המטרה לבין השגתה באמצעות מהלך צבאי נרחב:

■ נקודת המפתח בנוגע למהלך נרחב היא השגת נכונות מצד מדינות ערביות,

בעיקר במפרץ, לסייע בפועל למהלך, וזו טרם הושגה, כנראה. בלי תמיכה כזו לא יתאפשר מהלך צבאי נרחב;

■ הבטחת הקמתו של משטר מתון ויציב בעיראק לאחר סדאם, ומניעת היווצרותו של מוקד לאי יציבות אזורית בה.

אם לא ייפתרו בעיות אלה, יהיה על הממשל לשקול מהלך צבאי מוגבל נגד משטר סדאם, משולב בהפעלת גורמי אופוזיציה עיראקיים. ואולם, הצלחתו של מהלך כזה תלויה ביכולתם של גורמים אלה להתלכד נגד המשטר ולפעול נגדו, וזו אינה מובטחת. אם סיכויי ההצלחה של מהלך צבאי, נרחב או מוגבל, לא ייתפסו בעיני הממשל כגבוהים די הצורך, הוא עשוי לוותר, לפחות בשלב זה, על המטרה של הפלת משטר סדאם, ולהתמקד במטרה החלופית – בלימת חתירתה של עיראק לנשק להשמדה המונית, ובכללה החזרת פיקוח בין-לאומי הדוק על עיראק בתחום זה.

גם אם יעלה בידי ארצות הברית להביא להפלת המשטר, תוצאות המהלך יכולות להיות מעורבות. החלפת המשטר בעיראק תהיה, כמובן, בבחינת שינוי אזורי חשוב. היא תיצור סיכוי לכינונו של משטר מתון בעיראק, משטר שיהיה קשור בארצות הברית ומוכן להפסיק את המאמץ לפיתוח נשק להשמדה המונית. התפתחות זו תחליש את המחנה הרדיקלי באזור, תצמצם את אי היציבות במרחב המפרץ, תחזק את השפעתה של ארצות הברית באזור, תפחית את הסיכונים לבעלות בריתה, ובכללן ישראל, ותוכל לתרום לקידומו של התהליך המדיני

בסכסוך הערבי-ישראלי. בעקבות החלפת המשטר יוסרו אמנם הסנקציות מעליו, ויתאפשר חידוש אספקת הנשק אליו, אבל להתעצמותה של עיראק תחת משטר מתון ותלוי במערב, ובמסגרת פיקוח בין-לאומי, לא תהיה המשמעות המדאיגה שהיתה לה תחת סדאם.

למהלך תהיה גם השפעה על איראן, וייתכן שתהיה זו השפעה חיובית. מצד אחד, הופעתו ופעולתו של כוח אמריקאי גדול בעיראק – בשעה שכוחות

**מדינות ערב מנצלות
בדיעבד את הזדקקותו
של הממשל האמריקאי
לתמיכתן, כדי ללחוץ עליו
לקדם הסדר ישראלי-
פלסטיני ברוח העמדות
הסעודית והמצרית**

אמריקאיים כבר מצויים בכל גבולותיה האחרים של איראן – יכולה להגביר את יכולת ההרתעה של ארצות הברית כלפי איראן; מצד שני, בטווח היותר רחוק, אם תתפתח הידברות של ממש בין הממשל האמריקאי לאיראן, ייתכן שאיראן תשתכנע לצמצם את חתירתה לנשק להשמדה המונית, בעקבות צמצום האיום העיראקי כלפיה, ואחרי שעיראק תפסיק את מאמציה לפיתוח נשק לא קונבנציונלי. ואולם, תוצאות חיוביות אלה אינן מובטחות, משום שכנגדן תעמוד שאלת היציבות הפנימית בעיראק שלאחר סדאם. במשך שני עשורים ויותר נבנה המשטר

העיראקי הנוכחי סביב סדאם ובעלי בריתו, ודיכא בכוח כל חלופה שלטונית. כינון סדר חדש יציב בעיראק יחייב הקמה של משטר שישען על נציגי הגופים המרכזיים במערכת העיראקית, ובראשם הצבא וגורמי הביטחון, והשילוב ביניהם לא יהיה קל. כינון סדר חדש יכול לחייב השקעה גדולה של משאבים ונוכחות צבאית אמריקאית ממושכת, יחסית, בעיראק, עד לייצוב הסדר. אין גם ביטחון שמאפייניו המדאיגים של משטר סדאם – השאיפה להגמוניה אזורית, החתירה לבניית עוצמה צבאית אסטרטגית על בסיס נשק להשמדה המונית, תפיסת הביטחון ההתקפית, והעוינות לישראל ולתהליך השלום – לא יופיעו אצל מחליפיו, אולי בטווח היותר רחוק.

בעיה עיקרית בהקשר זה עלולה להיות ההתפתחות באזור הכורדי בצפון המדינה. הכורדים עשויים לנצל את המהלך האמריקאי כדי להרחיב את האוטונומיה שהשיגו בעקבות מלחמת המפרץ. אם כך יקרה, עלולים להתעורר אי שקט ותביעות לשחרור בקרב העדות הכורדיות הגדולות בתורכיה, באיראן ובסוריה. גם השיעים בדרום יכולים להתעורר ולדרוש את חלקם בשלטון. אם הממשל העיראקי העתידי לא יהיה חזק ויציב, אי שקט בצפון הכורדי ובדרום השיעי עלול ליצור אנרכיה ומלחמת אזרחים במדינה, ובמלחמה כזו עלולות להתערב גם איראן ו/או תורכיה. התפתחות כזו עלולה להפוך את עיראק למוקד של אי יציבות אזורית, ולכן יידרש הממשל האמריקאי לרסן את שאיפות השחקנים העיקריים במערכת העיראקית, אם אלה יתפרצו, ולאזן ביניהם.

בשנים הראשונות שלאחריו, כינון משטר מתון בעיראק יצמצם איום אסטרטגי על ישראל, יתרום לחיזוק הגישה המתונה בעולם הערבי, יוכל לסייע לקידום התהליך המדיני, וייתכן שישפיע גם לצמצום האיום האיראני על ישראל.

בשורה התחתונה, עדיין אין ביטחון שהממשל האמריקאי ינקוט מהלך צבאי נרחב נגד עיראק, אף על פי שהוא חותר לכך. לשם ביצוע המהלך על הממשל לפתור שורה של בעיות, ובראשן השגת שיתוף פעולה מצד אחת משכנותיה של עיראק לפחות והבטחת השגתה של מטרתו המדינית. גם אם ינקוט מהלך כזה, יהיה עליו להשקיע מאמץ ניכר כדי למנוע מצב שבו תהפוך עיראק למוקד של אי יציבות. ואולם, אם יעלה הדבר בידו, יוכל מהלך כזה להביא לשינוי אזורי של ממש, ויש להניח כי רבות מהמדינות המסתייגות ממנו כיום, בזירה הערבית והבין-לאומית, יברכו על המוגמר ויתמכו בתוצאותיו.

קונבנציונלי על ישראל אפשרית בעיקר במקרה שסדאם יעריך כי הוא עומד מול איום ישיר ומידי על משטרו, וכי לא נותרו בידיו כלים אחרים להגן על שרידותו ולמנוע את התמוטטותו. הסבירות להתקפת טילים בעלי ראש כימי/ביולוגי על ישראל אינה נראית גבוהה – גם אם אין לבטלה מכול וכול – מכמה סיבות: ספק אם לעיראק יש יכולת לשגר טילים בעלי ראש כזה; עיראק תחשוף בכך כי רימתה את המערכת הבין-לאומית גם בטענתה כי השמידה את כל מאגר הנשק הלא קונבנציונלי שברשותה; היא תהיה צפויה במקרה זה לתגובה קשה מאוד מצדן של ארצות הברית ושל ישראל, כשהרווח שתפיק מהתקפה כזו יהיה מועט;

■ אחרי המבצע – אם יוכתר בהצלחה – עשוי מצבה האסטרטגי של ישראל להשתפר. אמנם הפלתו של משטר סדאם תפתח בפני עיראק את הדרך להתעצמות מחודשת, ואין ביטחון שתוצאות השינוי בעיראק יישארו על כנן לאורך ימים, אבל, בסך הכל, לפחות

למהלך צבאי אמריקאי נגד עיראק יהיו השלכות גם על ישראל – לפני המבצע, במהלכו ולאחריו:

■ לפני המבצע – ככל שהממשל האמריקאי ישתכנע בתלות בין השגת תמיכתן של מדינות ערביות לבין קידום הסדר מדיני בין ישראל לפלסטינים, יגבר עניינו לפעול לשם כך. בדרך כלל, עד כה לא תורגם עניין זה לנקיטת עמדות שאינן נוחות לישראל, אבל אין ביטחון שלא יקרה כך בעתיד;

■ במהלך המבצע – תעלה האפשרות שסדאם יפתח בהתקפת טילים נגד ישראל, ובכלל זה טילים מצוידים בראשי-קרב כימיים/ביולוגיים. אין ביטחון שלעיראק יש כיום יכולת של ממש לתקוף את ישראל בטיילים בעלי ראש לא קונבנציונלי, ומאגר הטיילים הקונבנציונליים של עיראק קטן. במקרה של התקפה מוגבלת על עיראק, סביר יותר שסדאם לא ימהר לתקוף את ישראל, משום שבכך יחשוף את העובדה שנותרו בידיו טילים ומשגרים, בניגוד להחלטת מועצת הביטחון, ויצדיק את הפעולה נגדו. התקפת טילים בעלי ראש

מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים מביע את תודתו העמוקה

למרשה ריקלים

על תרומתה להוצאתו לאור של עדכן אסטרטגי.